

Basisboek Mediërend Leren

Floor van Loo
Emiel van Doorn

BASISBOEK MEDIËREND LEREN

Van medisch labelen naar
omgaan met verschillen

Boom

© 2013 Floor van Loo, Emiel van Doorn

© 2013 Uitgeverij Boom, Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de artikelen volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Verzorging omslag: Bas Smidt
Verzorging binnenwerk: Hanneke Kossen

ISBN 978 94 6105 313 8
NUR 770

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

Inleiding 9

DEEL I De basis van Mediërend Leren 17

1 Een paradigma 19

1.1 Een omschrijving van de term 'paradigma' 19

1.2 Elkaar begrijpen 20

1.3 'Outside the box'-denken 21

1.4 Het paradigma van Mediërend Leren 22

2 Ideologische uitgangspunten 23

2.1 Twaalf uitgangspunten 24

2.2 Acht doelstellingen 27

2.3 Drie pijlers: de pedagogische driehoek 28

3 Positieve ontwikkelingspsychologie 31

3.1 Stromingen binnen de positieve ontwikkelingspsychologie 31

3.2 Uitgaan van krachten en kwaliteiten 33

4 Contextualisme en sociaal constructivisme 37

4.1 De Zone van de Naaste Ontwikkeling van Vygotsky 37

4.2 De wet van de hamer 40

5 De actief modifierende benadering 43

5.1 Het zorgsyndroom 44

6	Grondslagen van Mediërend Leren	47
6.1	De Theorie van de Structurele Cognitieve Modificeerbaarheid	47
6.1.1	Het beliefsysteem	48
6.1.2	De scm-theorie en haar context	49
6.1.3	Consequenties van de scm-theorie	51
6.2	Het MISC-concept	52
6.2.1	De invloed van andere wetenschappers op het MISC-concept	52
6.2.2	De centrale uitgangspunten van het MISC-concept	53
 DEEL 2 De opvoeder en zijn mediërende interactiestijl 57		
7	Ontwikkelen: hoe gaat dat?	59
7.1	Ontwikkelen is meer dan leren	59
7.1.1	Leren	60
7.1.2	Ontwikkeling stopt nooit!	60
7.2	Flexibility Of Mind: het FLOM-model	60
7.2.1	Directe en indirecte leerervaringen	61
7.2.2	Leerdisposities	62
7.2.3	Kennis voor altijd!	63
7.2.4	Wetenschappelijke invloeden op het FLOM-model	64
 8	 Mediatie	 67
8.1	Wederkerigheid	67
8.2	De visie van mediërende interactie	69
8.3	De uitgangspunten van mediërende interactie	70
8.4	Basisregels van mediërende interactie	73
8.5	Niveaus van mediatie	77
8.6	Kwaliteitscriteria van mediatie: de mediatiekenmerken	79
8.7	De achtergrond van de mediatiekenmerken	95
8.8	Mediatiepatronen en mediatieketens	96
8.9	Mediatie is meer dan alleen het inzetten op de cognitie!	97

DEEL 3 Het individu en zijn cognitieve functies 99

9 Denken 101

- 9.1 De drie fasen van het proces van informatieverwerking 101
- 9.2 Het denkproces in beeld 103
- 9.3 Tot slot 108

10 De gereedchapskist van het denken 109

- 10.1 Tweeëntwintig cognitieve functies 111
- 10.2 De achtergrond van de cognitieve functies 126

DEEL 4 Denkstimulerend materiaal en een denkstimulerende omgeving 131

11 Materialen en activiteiten 135

- 11.1 Het belang van materiaalanalyse 135
- 11.2 De zeven parameters van de cognitieve kaart 136
 - 11.2.1 Doelstellingen 136
 - 11.2.2 Beschrijving van het materiaal 138
 - 11.2.3 Evaluatieparameter 139
- 11.3 Een persoonlijke analyse en een dynamisch proces 139
- 11.4 Het voorbereiden en afronden van een denkstimulerende activiteit 140
 - 11.4.1 De voorbereiding van een denkstimulerende activiteit 140
 - 11.4.2 De evaluatie van een denkstimulerende activiteit 141

12 Denkstimulerende begeleidingsprogramma's 143

- 12.1 Het creëren van een ontwikkelingsbevorderende omgeving 144
 - 12.1.1 Een ontwikkelingsbevorderende omgeving 144
 - 12.1.2 De fysieke omgeving 145
- 12.2 De inzet van spel(materiaal) 145
- 12.3 Het Instrumenteel Verrijkingsprogramma van Feuerstein 146
 - 12.3.1 Het Instrumenteel Verrijkingsprogramma-BASIC 149
- 12.4 Bright Start van Haywood 149

12.5	Cognitive Enrichment Advanced Program van Greenberg	152
12.6	Dynamic Assessment van Tzuriel	154
12.7	Het MISC-concept van Klein	154
13	Dynamische leertesten	157
13.1	Achtergrond, uitgangspunten en doelstellingen	157
13.2	Dynamische leertesten versus statische intelligentietesten	159
13.3	Mediërend testen en mediërend begeleiden vergeleken	161
13.4	Dynamische leertesten behorend bij het concept Mediërend Leren	162
13.5	De Learning Propensity Assessment Device (LPAD)	163
13.5.1	De relatie tussen de LPAD en het IVP	165
13.6	Dynamic Assessment	165
13.7	De Application of Cognitive Functions Scales	166
DEEL 5	Tot slot	167
14	Het geheel is meer dan de som der delen!	169
14.1	Matchen	169
14.2	Aansluiten	170
14.3	Ontwikkelbehoefte en de Zone van de Naaste Ontwikkeling	171
15	De toepasbaarheid van Mediërend Leren	173
16	Slotwoord	175
	Literatuur- en bronvermelding	177
	Bijlagen	
1	Persoonlijk Leerplan	183
2	Opzet gemedieerde leerervaring	184
3	Staalkaart cognitieve functies	186
4	Profiel van de mediator	187
	Voor meer informatie	193
	Over de auteurs	195

Inleiding

*Als je niet voor mijn kwaliteiten gaat,
moet je van mijn gebreken afblijven!*
(Emiel van Doorn)

Elk mens heeft groeimogelijkheden. En iedereen heeft er recht op dat er iemand is die vertrouwen heeft in zijn kwaliteiten. Natuurlijk bestaan er verschillen in de mogelijkheden van mensen. We worden nu eenmaal niet allemaal piloot, professor of topsporter. Niemand maakt echter gebruik van al zijn capaciteiten. Dat betekent dat elk mens ontwikkelstappen kan zetten en kan groeien. Er is maar één mits: groeien doet iemand niet alleen, maar samen met mensen in zijn omgeving. Mensen die in hem en in zijn slagingskansen geloven *en* die al kunnen wat hij zelf nog niet kan.

Meer dan een basisboek

Dit onvoorwaardelijke geloof in de groeikansen van elk individu en in het samen aangaan van uitdagingen, vormt de kern van het concept Medierend Leren. In dit basisboek beogen we dit concept, zoals het de afgelopen 25 jaar door de Stichting ter Bevordering van de Cognitieve Ontwikkeling (stibco) is ontwikkeld (en nog altijd in ontwikkeling is), te beschrijven. Daarnaast geven we een overzicht van de achterliggende theorieën, methoden en instrumenten. Dit is dus een theorieboek en geen werkboek. Verdiepende literatuur inclusief Nederlandstalige werk- en praktijkboeken zijn opgenomen in de literatuurlijst achter in dit boek.

Dit boek is echter nadrukkelijk meer dan een theoretisch kader. Het is vooral ook een pleidooi. Een pleidooi voor een nieuw perspectief op het opvoeden, begeleiden en onderwijzen van kinderen en (jong)volwas-

senen (al dan niet met een beperking), in een maatschappelijke context waarin de focus vooral ligt op pedagogische en didactische uitgangspunten. Terwijl we zeggen te willen inzetten op de kwaliteiten van mensen (denk bijvoorbeeld aan de uitgangspunten van Passend Onderwijs, het vraaggericht leveren van zorg, de Participatiewet en de vele opvoedprogramma's op televisie), lijken we niet los te komen van het plakken van etiketten, het denken in hokjes en het aanbodgericht werken. Mediërend Leren daagt ons uit om vanuit een ander perspectief te kijken naar de mens, zijn ontwikkeling(smogelijkheden) en zijn begeleidingsbehoefte. Het vraagt van begeleiders om elk mens in zijn totaliteit te beschouwen in plaats van de aandacht enkel te vestigen op de stoornis, de beperking en/of het etiket. Daarmee biedt Mediërend Leren een bodem voor het maken van de door velen gewenste paradigmaverschuiving van het 'medisch-modeldenken' naar het 'denken vanuit krachten en kwaliteiten'. Oftewel het maken van de omslag van 'medisch labelen' naar 'het omgaan met verschillen'.

Jesse heeft een ernstige vorm van dyslexie. Omdat zijn ouders en leerkrachten hem een mooie toekomst gunnen, krijgt hij veel extra training/begeleiding. Jesse zelf geeft op een gegeven moment aan zich echt een 'leerling met een probleem', oftewel een 'zorgleerling' te voelen, terwijl hijzelf eigenlijk helemaal geen last heeft van zijn dyslexie – hij ziet immers zijn eigen fouten niet. De spellingcontrole helpt hem ook al niet, want die geeft alternatieven en als hij wist welk alternatief je dan moest kiezen, dan had hij geen dyslexie. De mensen in zijn omgeving zien echter wel dat hij fouten maakt en wijzen hem daar voortdurend op. Dat doen ze niet om het hem moeilijk te maken, maar juist omdat ze het goed met hem voorhebben. Jesse ervaart het echter meer als storend en lastig. Zo laat de leerkracht hem tijdens de samenwerkingsopdrachten niet het schrijfwerk doen, maar mag hij die taken doen waar hij goed in is. Op zich heel lief, maar juist doordat hij elke keer aparte taken krijgt en zoveel extra begeleiding krijgt, krijgt hij een steeds negatiever zelfbeeld en krijgt hij het gevoel niets te kunnen. Bovendien ervaart hij al die extra begeleiding als iets waardoor hij veel van zijn vrijheid kwijtraakt.

Als op een bepaald moment aan de leerkracht gevraagd wordt wat de kwaliteiten van deze leerling zijn, komt hij niet verder dan goed voetballen, dat de jongen altijd op tijd op school is, goed oplet, gemotiveerd is en veel vrienden heeft. Op het moment dat er werkelijk doorgevraagd wordt, komt er echter geen kwaliteit of kracht boven. Beschaamd moet de leerkracht bekennen dat hij Jesses tekortkomingen tot achter de komma kan opnoemen, maar dat zijn inzicht in Jesses kwaliteiten heel oppervlakkig blijft.

De casus over Jesse bevat twee van de vraagstukken waar we in dit boek een antwoord op willen geven:

- 1 Willen we het individu in zijn geheel zien, met zijn tekortkomingen *en* zijn kwaliteiten?
- 2 Durven wij hem probleemeigenaar te maken waardoor hij, samen met zijn begeleider, zijn probleem durft aan te pakken in plaats dat wij als opvoeders het voor hem proberen op te lossen?

Mediërend Leren is geen methodiek

Mediërend Leren is een concept waarin (het geloof in) het (cognitief) ontwikkelvermogen van mensen centraal staat. Het richt zich op *alle* mensen, met of zonder beperking, jong of oud, en is inzetbaar bij ieder ontwikkelproces. Het is nadrukkelijk een concept, een denkwijze, in plaats van een methode die zich op bepaalde, specifieke doelgroepen richt. Het bevat ook geen pasklare antwoorden of 'recepten'. Dit gezegd hebbende sluit Mediërend Leren het inzetten van methoden en programma's allesbehalve uit. Sterker nog, het maakt het mogelijk dat ouders en professionals gebruik kunnen, zelfs moeten, blijven maken van hun eigen ervaringen, expertise en kennis. Deze ervaringen en kennis worden alleen wel ingezet op basis van een ander paradigma.

Leeswijzer

In het eerste deel van dit boek wordt het concept Mediërend Leren geïntroduceerd, inclusief zijn visie, grondslagen en een historische kenschets. Een van de belangrijkste begrippen die hierbij aan de orde komen is

‘paradigmawisseling’. Mediërend Leren vraagt een opvoeder een andere focus te kiezen bij het begeleiden van mensen. Als begeleider nemen we dezelfde kinderen, leerlingen, werknemers of cliënten waar als voorheen, maar de nieuwe focus maakt dat we het gedrag, de woorden en de handelingen anders interpreteren. Mediërend Leren vraagt van ons om mensen in hun totaliteit te zien. Dit betekent onder meer dat de aandacht uitgaat naar het ontwikkelproces en zich niet beperkt tot het leerproces.

In deel 2 wordt ingegaan op de doelgerichte, ontwikkelingsgerichte, maar vooral liefdevolle interactiestijl waarvan begeleiders bij Mediërend Leren gebruikmaken. Deze op ontwikkeling gerichte interactie wordt mediatie genoemd. Mediatie vraagt van opvoeders hun betrokkenheid en liefde (op sommige momenten en in sommige situaties) op een andere manier te uiten, zodat degene die begeleid wordt de ruimte en kans krijgt zijn krachten en kwaliteiten te onderkennen en te ontwikkelen. Voor alle duidelijkheid: Mediërend Leren stelt de betrokkenheid van opvoeders bij en hun liefde voor hun kinderen, leerlingen, medewerkers of cliënten niet ter discussie.

In het derde deel van het boek staat degene die begeleid wordt centraal. Opvoeders die zich in hun handelen laten leiden door het Mediërend Leren zijn voortdurend op zoek naar de mogelijkheden van de mensen die ze begeleiden, zodat zij de kans krijgen zo optimaal en zelfstandig mogelijk te functioneren in de maatschappij/samenleving. Dat betekent niet dat de ogen gesloten worden voor iemands beperkingen. Elk mens heeft zijn beperkingen, zijn ‘plafond’. Sommigen hebben een grotere beperking dan anderen, sommigen hebben daardoor meer (of grotere) deelplafonds dan anderen. Dat neemt niet weg dat er bij iedereen gaatjes zijn te vinden tussen de verschillende plafonds. De ene keer moet je daar harder en intensiever naar zoeken dan de andere keer. Het kost dan meer tijd en energie, maar is dat een reden om niet te zoeken? Zodra opvoeder en kind of cliënt samen de gaatjes in het plafond hebben gedefinieerd en het kind of de cliënt deze aan zichzelf heeft toegeschreven, kunnen de gaatjes worden vergroot door het ontwikkelen van denkmiddelen, denkstrategieën en denkkattitudes. Binnen het concept Mediërend Leren ligt de focus daarbij op het ontwikkelen van cognitieve functies. Cognitieve functies vormen een ‘gereedschapskist’ waaruit het individu kan put-

ten als hij een nieuwe en/of onbekende (ontwikkel)situatie in zijn leven tegemoet treedt.

In het vierde deel wordt de invloed van de omgeving op de mediërende begeleiding beschreven. Hoe kan een omgeving de opvoeder en het kind of de cliënt ondersteunen bij het ontwikkelproces? Op welke wijze kunnen activiteiten en materialen denkstimulerend ingezet worden? Er wordt aandacht besteed aan bestaande denkstimulerende methoden en programma's en aan een middel om de eigen activiteiten en materialen te analyseren. Dit analysemiddel wordt de cognitieve kaart genoemd. De cognitieve kaart biedt opvoeders de mogelijkheid materialen en activiteiten zodanig aan te passen dat ze inzetbaar zijn bij de (dagelijkse) begeleiding en op die manier kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het kind. We hechten vooral veel waarde aan de cognitieve kaart in vergelijking met bestaande denkstimulerende methoden, omdat het opvoeders de mogelijkheid geeft Mediërend Leren te integreren in hun eigen werkwijzen en methoden. Daarmee kan de denkstimulerende aanpak in alle onderdelen van het leven een plek krijgen, wat de mogelijkheden vergroot dat het geleerde niet alleen in aanwezigheid van een opvoeder wordt vertoond, maar juist op allerlei momenten en situaties en bij diverse personen. Kortom, de transferwaarde van het geleerde wordt vergroot.

Het vijfde deel is het afrondende deel. In dit deel worden de centrale thema's uit deel 2, 3 en 4 met elkaar verbonden. Juist in de verbondenheid tussen deze drie thema's komt de kracht van het concept Mediërend Leren tot uitdrukking. Ook wordt inzichtelijk gemaakt voor welke doelgroepen en op welke terreinen Mediërend Leren ingezet wordt.

We besluiten het boek met een aantal bijlagen met verschillende werk-instrumenten en het profiel van de mediator.

Omwillen van de leesbaarheid

We hebben gepoogd het boek zo praktijkgericht en leesbaar mogelijk te schrijven. De gekozen theoretische insteek brengt echter met zich mee dat er met regelmaat termen en begrippen worden geïntroduceerd die niet algemeen gangbaar zijn. Daar komt nog bij dat we pleiten voor een paradigmaomslag, met als achterliggende intentie het aanzetten tot re-

flectie op het eigen denken en handelen van de lezer. Een paradigmaomslag maken veronderstelt het loslaten van het eigen paradigma, evenals het zich eigen maken van een nieuw paradigma. We realiseren ons dat deze zaken, ondanks de vele voorbeelden en omschrijvingen, mogelijk tot gevolg hebben dat het lezen van dit boek een zekere inzet van de lezer vergt. Ook de opleiding tot begeleider Mediërend Leren bij stibco is een reflectief en intensief traject.

Wanneer in dit boek over een opvoeder, begeleider en/of mediator wordt gesproken, wordt verwezen naar opvoeders in de breedste zin van het woord, zowel privé als professioneel. Opvoeders zijn ouders en/of professionals werkzaam in het onderwijs, de zorg- en welzijnssector en/of op het terrein van arbeidsre-integratie. Denk bijvoorbeeld aan: ouders, verzorgers, pleegouders, partners, gezinscoaches, leerkrachten, psychologen, orthopedagogen, logopedisten, jobcoaches, crècheleidsters, verzorgenden, verpleegkundigen, creatieve therapeuten, fysiotherapeuten, jongerenwerkers, werkbegeleiders binnen de sociale werkvoorziening en mensen werkzaam binnen het gevangeniswezen.

Als het gaat om de kinderen, pubers, leerlingen, cliënten, patiënten, partners of medewerkers van deze opvoeders wordt zo veel mogelijk verwezen naar een mens of individu. Wanneer uit de context blijkt dat het specifiek gaat om de begeleiding van kinderen, spreken wij over het kind. Waar in de tekst gesproken wordt over 'hij', kan nadrukkelijk ook 'zij' worden gelezen! Ook is er op de meeste plekken sprake van enkelvoud, terwijl vrijwel in alle situaties ook gekozen had kunnen worden voor de meervoudsvorm. Mediërend Leren is namelijk zowel inzetbaar in de een-op-eensituatie, als bij groepen.

Literatuurverwijzingen en bronvermeldingen

Voor het schrijven van dit boek is veel literatuur geraadpleegd. Omwille van de leesbaarheid hebben we ervoor gekozen de literatuurverwijzingen in noten te zetten gegroepeerd per hoofdstuk.

Bedankt

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Stichting Integratie Door Educatie en Emancipatie (IDEE). Daarnaast hebben we hulp, support en ondersteuning gehad van onze leescommissie. Deze bestond uit Hans Jacobs, Henk Dijk, Frits Schrijver en medewerkers van Uitgeverij Boom. Tot slot hadden we dit boek niet kunnen schrijven zonder de input van de kinderen, leerlingen, cliënten, ouders, cursisten, organisaties en scholen. Zij wezen ons voortdurend op hun behoefte gezien te worden en hun wens samen met ons te mogen ontwikkelen, in plaats van zich steeds opnieuw te moeten voegen naar een volgende methodische aanpak om hun problemen op te lossen. Dankzij hun (ontwikkel)vragen en kritische kanttekeningen is Mediërend Leren meer geworden dan een theoretisch concept. We werden uitgedaagd voortdurend te reflecteren op ons denken en handelen, wat ertoe geleid heeft dat we keer op keer de kracht en de noodzaak van het geloven in mogelijkheden hebben mogen ervaren!

Floor van Loo

Emiel van Doorn

De basis van Mediërend Leren

*Mediërend Leren is de uitvoering van je mensvisie
en je geloof in veranderbaarheid*

In dit boek staat Mediërend Leren centraal. Aan dit concept ligt een specifiek idee ten grondslag over hoe mensen zich ontwikkelen. In het bijzonder een idee over de wijze waarop mensen in ontwikkeling benaderd zouden moeten worden. Een dergelijk idee wordt een paradigma genoemd. Het paradigma van Mediërend Leren is in de Nederlandse samenleving niet algemeen gangbaar. Het is zelfs in meerdere opzichten tegengesteld aan het heersende paradigma met betrekking tot het tot ontwikkeling brengen van mensen (al dan niet met een beperking). Gaan denken en werken op basis van Mediërend Leren vraagt van velen van ons het maken van een paradigmashift. De ondertitel van dit boek verwijst hier al naar: het maken van de omslag van het denken in medische gebreken (labels), naar het omgaan met onderlinge verschillen. Alhoewel het denk- en werkkader van Mediërend Leren nog niet algemeen gebruikelijk is, zijn in de huidige maatschappij diverse geluiden te horen die doen vermoeden dat er ruimte is om het huidige paradigma ter discussie te stellen en de omslag naar een nieuw paradigma te maken, waarbij gedacht kan worden aan Passend Onderwijs, vraaggerichte zorg en de individueel vraaggerichte benadering binnen de sociale werkvoorziening. In de eerste zes hoofdstukken wordt het paradigma van Mediërend Leren uitgelegd, zodat de (concrete) uitwerkingen en implicaties (die aan de orde komen in de volgende delen van dit boek) van het concept op de juiste manier geduid kunnen worden.